

Wydarzenia I wojny światowej i lata po jej zakończeniu to okres przemian społecznych, politycznych i kulturowych, rozwoju techniki i mediów, demokratyzacji społeczeństwa oraz zmian obyczajowych. To także czas emancypacji i wzrostu roli kobiet, które w coraz większym zakresie mogły uczestniczyć w życiu społecznym, politycznym, a również artystycznym, wykraczając poza dotychczasowe ograniczenia i dążąc do odnalezienia swojego miejsca w nowej, zmieniającej się rzeczywistości.

Wobec tych wyzwań nowoczesności stanęły również artystki żydowskie, należące do łódzkiej grupy Jung Idysz, które w swojej twórczości i życiu podjęły próbę realizacji modelu kobiety nowoczesnej i niezależnej.

W Łodzi do I wojny działało kilka kobiet artystek, choć przebywały tu zazwyczaj stosunkowo krótko. Były to Alicja Nowińska (mieszkała w Łodzi w latach 1902–ok. 1908), Kazimiera Wiśniewska-Szczygielska (1900–1909), Eugenia Glanc (1900–1913), Lena Pilicho (od 1902 do ok. 1903–1905), Julia Jonscher-Lipińska (ok. 1911), Aga Borchert-Gardzielewska (ok. 1912) czy Julia Mendelsonówna (ok. 1916). Część z nich prowadziła również szkoły bądź nauczanie w pracowniach, m.in. Kazimiera Wiśniewska-Szczygielska, Alicja Nowińska, Eugenia Glanc i Julia Mendelsonówna. W okresie międzywojennym było to już grono znacznie liczniejsze i bardziej aktywne.

W składzie żydowskiej grupy Jung Idysz, powstałej w 1919 roku, znalazły się aż cztery kobiety: Ida Brauner, Zofia Gutentag, Pola Lindenfeld i Dina Matus, rozpoczynające wówczas swoją artystyczną działalność.

Jung Idysz była grupą literacko-artystyczną, działającą w latach 1919–1921 w Łodzi. Tworzyli ją awangardowi artyści, literaci i muzycy żydowscy. Celem, jaki przyświecał jej założycielom, stało się poszukiwanie narodowego żydow-

skiego stylu i odrodzenie sztuki żydowskiej. Głównym inicjatorem powstania i przywódcą ideologicznym grupy był poeta, Mojżesz Broderson (1890–1956). Wśród jej członków znaleźli się Wincenty (Icchok) Brauner, Marek Szwarz, Henryk (Henocho) Barciński, Jankiel Adler, literaci Icchak Kacnelson i Jecheskiel Mojżesz Neuman oraz wspomniane już artystki – Lindenfeld, Brauner, Matus i Gutentag¹. Powstanie Jung Idysz było wynikiem spotkania się w Łodzi kilku twórców, którzy znaleźli się wówczas w mieście. Broderson powrócił właśnie z Rosji, Szwarz z Paryża, a Jankiel Adler z Niemiec. Te różnorodne doświadczenia i kontakty artystyczne ukształtowały program grupy i wpłynęły na twórczość jej członków. Ugrupowanie wydawało pismo (almanach) w języku jidysz o tej samej nazwie. Trzy numery „Jung Idysz” (pierwszy z datą 14 marca 1919, ostatni – nr 4–6 z listopada/grudnia) zawierały prozę, poezję (Kacnelsona, Chaima Lejba Żytnickiego), manifesty, teksty o sztuce, oryginalne grafiki członków grupy oraz reprodukcje obrazów i rysunków. W sierpniu 1919 roku ukazał się też pojedynczy, nieilustrowany numer pisma „Heftn far Literatur und Kunst” („Zeszyty Literacko-Artystyczne”), pod redakcją Kacnelsona i Żytnickiego, które w zamierzeniu miało być miesięcznikiem. Oprócz pism Jung Idysz wydawało także do 1921 roku tomiki poezji, z których część zawierała grafiki autorstwa członków grupy.

Twórczość artystów Jung Idysz wiązała się z tzw. ekspresjonizmem żydowskim, tematyka i ikonografia były czerpane z kabały, żydowskiej sztuki ludowej, pojawiały się

1 Dokładne informacje o powstaniu i działalności Jung Idysz oraz twórczości poszczególnych twórców zawierają publikacje profesora Jerzego Malinowskiego. Malinowski (1987); Malinowski (2000: 145–226).

Il. 1. Ida Brauner, okładka pisma „Tańczący Ogień” 1920, linoryt, zbiory Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi

w niej także motywy ikonografii chrześcijańskiej. Poza nielicznymi wyjątkami twórcy dystansowali się od problemów społecznych i politycznych. Członkowie grupy zajmowali się też teatrem, scenografią i muzyką (Henryk Kon), organizowali wieczory poetyckie w Łodzi i w Warszawie, wydawali tomiki poezji. Jung Idysz współpracowała z kijowską Kultur-Lige, warszawskim Pikadorem i poznańskim Buntem. Do 1923 roku członkowie grupy uczestniczyli w wystawach, organizowanych m.in. przez żydowskie środowisko w Warszawie, w Niemczech (Drezno, Berlin), oraz samodzielnie – w Białymstoku (1919). Po raz ostatni nazwa grupy pojawia się w 1921 w tomiku poezji Brodersona.

Członkiniami Jung Idysz były cztery artystki, a tak liczny ich udział pozostawał wyjątkowy w porównaniu z innymi ówczesnymi środowiskami w Polsce².

2 Bartelik (2010: 40–65).

Il. 2. Ida Brauner, *Olśnienie*, linoryt, „Tańczący Ogień” 1920, s. 21, zbiory Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi

Ida [Eta] Brauner urodziła się w 1892 roku w Łodzi. Była graficzką, rzeźbiarką i malarką. Uprawiała też sztuki stosowane – batik, malarstwo na porcelanie i wykonywała biżuterię. W latach 1921–1922 studiowała rzeźbę w Akademii Sztuk Pięknych w Dreźnie. Była siostrą malarza Wincentego (Icchoka) Braunera, co zapewne zadecydowało o jej udziale w Jung Idysz, podobnie jak zaprzyjaźnionych z nią pozostałych artystek. Rodzinny dom Braunerów, przy alei Kościuszki 29³, często stanowił miejsce spotkań artystów.

Pod koniec 1919 roku Ida wykonała okładkę do jedynego numeru czasopisma „Tańczący Ogień”, linoryt przedstawiający słońce został odbity w kolorze czerwonym (il. 1). Pismo noszące tytuł „Tańczący Ogień. Dla sztuki i wszystkiego co z nią związane” i datę 1920 było owocem współpracy środowisk łódzkiego i warszawskiego. Znalazły się w nim m.in. utwory Juliana Tuwima, Mieczysława Braunsteina, Jana Lechonia i Antoniego Słonimskiego. Oprawę graficzną

3 Archiwum Państwowe w Łodzi (APŁ), Akta miasta Łodzi (AMŁ), Wydział Ewidencji Ludności, Spis Ludności Łodzi, sygn. 24497, k. 34.

Il. 3. Ida Brauner, *Modlitwa*, linoryt, „Tańczący Ogień” 1920, s. 22, zbiory Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi

stanowiły linoryty autorstwa wyłącznie kobiet – Idy Brauner (il. 2–3), Poli Lindenfeld i Zofii Gutentag.

Poza grafikami zamieszczonymi w „Tańczącym Ogniu” na szczególną uwagę zasługuje cykl sześciu linorytów ilustrujących utwór Dawida Zytmana *Ojf wajtkajten krajznde faf ich*, wydany w 1921 roku przez efemeryczne wydawnictwo Achrid (il. 4–6). Grafiki, cięte szerokimi, dynamicznymi pociągnięciami, były ręcznie podmalowane akwarelami w intensywnych kolorach. Artystka opracowała także okładkę tomiku, partie tekstu oraz przerywniki, przez co cała książka uzyskała spójną, artystyczną formę. W swojej twórczości graficznej Braunerówna pozostawała pod wpływem dzieł Jankiela Adlera oraz Wassilego Kandinskiego i niemieckich ekspresjonistów.

Na łódzkiej wystawie „Salonu futurystów, kubistów i prymitywistów” w kwietniu 1921 roku Braunerówna pokazała rzeźbę *Modlitwa*, linoryty (*Narodziny, Olsnienie, Modlitwa, Bajka i Pieśń*) oraz batiki. Latem 1921 roku wzięła udział w wystawie artystów żydowskich w Warszawie, prezentując, podobnie jak Matusówna, „album linoleorytów barwnych”⁴. Były to zapewne grafiki ilustrujące tomiki poezji wydane przez wydawnictwo Achrid, a być może same książki. Natomiast pod koniec 1928 roku w warszawskim Salonie Artystycznym Czesława Garlińskiego wystawiła 52 prace, a wśród nich figurki ceramiczne, malowaną porcelaną i biżuterię. Była to największa ekspozycja jej prac.

Podczas likwidacji Litzmannstadt Ghetto, w sierpniu 1944 roku została wywieziona do hitlerowskiego obozu Auschwitz-Birkenau. Mimo dramatycznych losów przeżyła wojnę i zamieszkała w Warszawie, gdzie zmarła w 1949 roku.

Z Idą Brauner była zaprzyjaźniona Zofia Gutentag-Davidson (Gutentażanka). Urodziła się w Łodzi w 1893 roku. Wraz z rodzicami – Szymonem i Heleną z Moszkowiczów, a później również z mężem Szymonem Davidsonem, działaczem partii Bund, oraz dziećmi, mieszkała przy ulicy Piotrkowskiej 51⁵. Studia artystyczne odbyła w Warszawie, prawdopodobnie w Szkole Sztuk Pięknych, a następnie wyjechała uzupełniać wykształcenie w Monachium pod kierunkiem

4 Katalog (1921: 13–14).

5 APŁ, AMŁ, Wydział Ewidencji Ludności, Spis Ludności Łodzi, sygn. 24641, k. 184.

Il. 4. Ida Brauner, ilustracja do *Ojif wajtkajten krajznde fał ich* Dawida Zytmana, 1921, linoryt, akwarela, fotografia z archiwum ADER, Maison de Ventes, Paryż

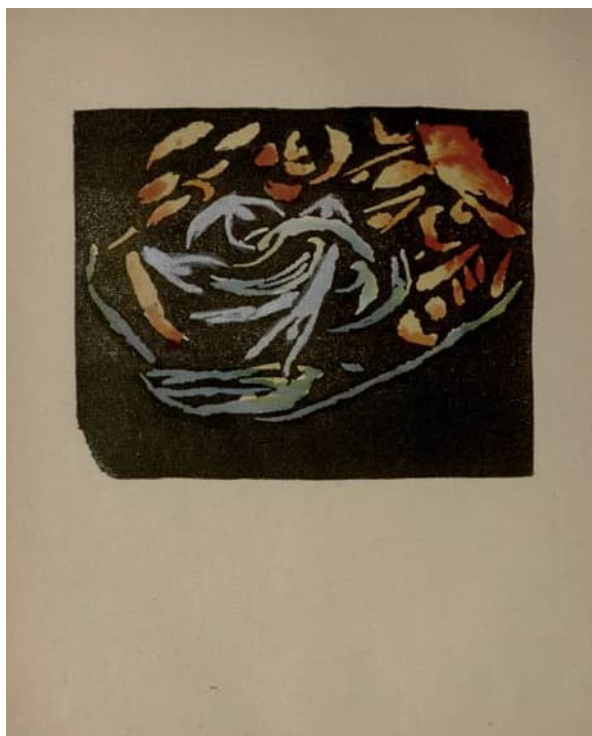

Il. 5. Ida Brauner, ilustracja do *Ojif wajtkajten krajznde fał ich* Dawida Zytmana, 1921, linoryt, akwarela, zbiory National Library of Israel, Jerozolima

Wilhelma von Debschitza, zapewne w Lehr- und Versuchs-Atelier für angewandte und freie Kunst (Szkoła Rzemiosł) oraz w Zurichu, w Kunstgewerbeschule (Akademii Sztuk Pięknych)⁶. Do Łodzi powróciła około 1917 roku. Była związana z Jung Idysz, choć niewiele wiadomo o jej działalności

artystycznej. Nieznane są również jej prace z tego okresu. Jedyne zachowane linoryt został zamieszczony w piśmie „Tańczący Ogień”. Gutentażanka, tak jak pozostali członkowie Jung Idysz, zajmowała się grafiką, ale przede wszystkim sztuką użytkową. W 1923 roku wystawiła w Warszawie i w Łodzi miniatury i biżuterię. Wraz z Idą Brauner zaprezen-

6 Davidson Pankowsky (1999: 4).

Il. 6. Ida Brauner, ilustracja do *Ojfe wajtkajten krajznde fał ich* Dawida Zytmana, 1921, linoryt, akwabela, zbiory National Library of Israel, Jerozolima

towały na łódzkiej ekspozycji wyroby artystyczne – emalie na miedzi, rzeźby w kości słoniowej oraz batików⁷.

Od lat 20. Zofia uczyła rysunku w łódzkich gimnazjach, m.in. w Gimnazjum Żeńskim Józefa Ab przy ul. Zielonej⁸. W czasie wojny wraz z córką Hanną uciekła do Związku Radzieckiego, a po 1945 roku zamieszkała w Stanach Zjednoczonych. Malowała wówczas martwe natury, pejzaże, portrety oraz sceny symboliczne. Zmarła w 1989 roku w San Antonio w Teksasie.

Artystką, która spośród kobiet najaktywniej działała w ramach Jung Idysz, była Pola Lindenfeld (Paula, Pelagia), córka Gustawa (Godela), przemysłowca, i Rozalii (Ruchli) z Kwaśnerów. Urodziła się 19 czerwca 1894 roku w Łodzi. Mieszkała przy ulicy Piotrkowskiej 189⁹. Prawdopodobnie w 1919 roku wyjechała na studia plastyczne do Berlina, póź-

7 Wystawa młodej sztuki w Łodzi, „Głos Polski” 1923, nr 344, s. 6.

8 Zagórowski (1924: 215).

9 APŁ, AMŁ, Wydział Ewidencji Ludności, Spis Ludności Łodzi, sygn. 24836, k. 140.

Il. 7. Pola Lindenfeld, *Krajobraz*, „Jung Idysz” 1919, nr 4–6, s. 11, dzięki uprzejmości Department of Special Collections, Stanford Libraries

niej mieszkała w Wiesbaden i Paryżu, dokąd wyjeżdżała już w 1921 roku. Lindenfeldówna wcześniej związała się z grupą Jung Idysz, brała udział w wystawach plastyki żydowskiej, m.in. w I. Wystawie Żydowskiego Malarstwa i Rzeźby w Białymstoku we wrześniu 1919 roku i w wystawie „Salon futurystów” w Łodzi w 1921, prezentując linoryty, rzeźby i batiki. Utrzymywała także kontakty z poznańską grupą artystyczną Bunt, a w Berlinie z Kubickimi. Brała udział w Międzynarodowej Wystawie Sztuki w Düsseldorfie (1922) i odbywającym się równocześnie I. Kongresie Postępowych Artystów. Zaprezentowała tam pięć rzeźb zatytułowanych *Prorok*, *Matka*, *Krzyczący*, *Zaduma I*, *Zaduma II*.

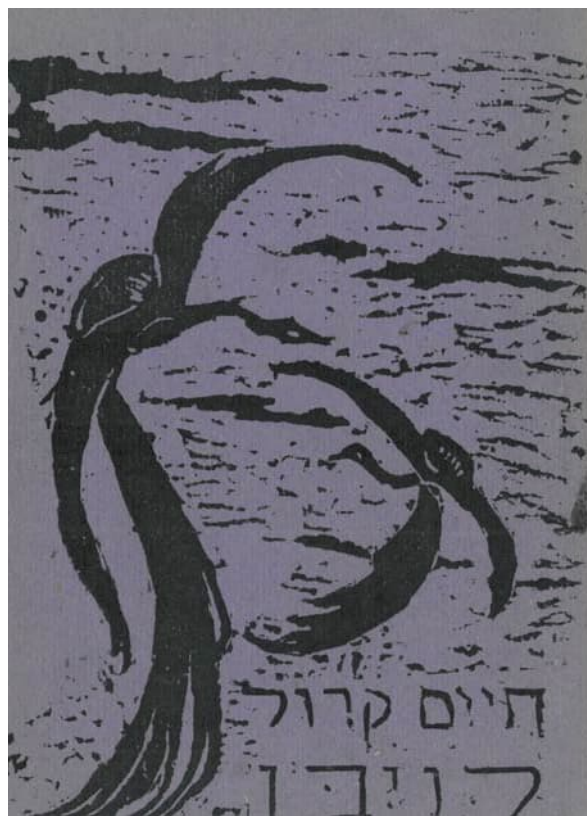
Z okresu aktywności w Jung Idysz są znane jej grafiki, najczęściej pejzaże, w których stosowała kontrasty bieli i czerni oraz lekką deformację. Jej linoryty, jako jedynej spośród kobiet, zostały zamieszczone w pismach „Jung Idysz” (il. 7) oraz „Zdrój”¹⁰. W „Tańczącym Ogniu” opublikowała pracę *Pawie* (il. 8). Artystka tworzyła też okładki i ilustracje do książek pisarzy żydowskich, m.in. tomiku poezji Chaima Króla *Łojbn* (il. 9). Zajmowała się także wykonywaniem batików.

Gdy zamieszkała w Paryżu, uprawiała prawie wyłącznie rzeźbę. Po długim pobycie za granicą wróciła do Polski, do Łodzi i w kwietniu 1930 roku wystawiła swoje rzeźby w Miejskiej Galerii Sztuki. Jako miejsce swojego zamieszkania podała wówczas Berlin. Według katalogu pokazała

10 *Krajobraz*, drzeworyt, „Zdrój” 1919, t. 9, z. 4, s. 85.

Il. 8. Pola Lindenfeld, *Pawie*, linoryt, „Tańczący Ogień” 1920, s. 10, zbiory Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi

Il. 9. Pola Lindenfeld, okładka *Łojbn* Chaima Króla, 1920, linoryt, zbiory Biblioteki Jagiellońskiej

25 prac¹¹. Były to rzeźby z kamienia: *Szara kobieta*, *Akt do kolan*, *Akt stojący*, *Akt bieżący*, *Macierzyństwo*, *Tancerka* (*bas-relief*), *Kłęcząca*, *Grupa*, *On i ona*, *Taniec z szalem*, *Bas-relief*, trzy głowy wykonane z alabastru oraz 11 prac z terakoty, o których katalog nie podawał bliższych informacji. Kilka spośród tych prac znanych jest z fotografii zamieszczonych w prasie¹². Lindenfeldówna rzeźbiła akty, głowy, maski i płaskorzeźby, interesował ją temat kobiety (*Tancerka*, *Kobieta*, *Matka*). Swoje prace wykonywała w gipsie, marmurze, granicie i terakocie. Jej dojrzałą twórczość rzeźbiarską cechowała tendencja do klasycznego uproszczenia formy oraz idealizacji. Prawdopodobnie w 1939 roku przyjechała do Polski i po lecie, spędzonym wraz z siostrą w Muszynie, powróciła do rodzinnego miasta. Po wybuchu II wojny światowej pozostała w Łodzi. Na początku 1940 roku została

11 Katalog (1930).

12 „Świat” 1928, nr 13, s. 4; „Nasz Przegląd Ilustrowany” 1930, nr 9, s. 5; „Łódź w Ilustracji” 1930, nr 16, s. 7.

przymusowo przesiedlona do getta, gdzie zmarła 6 kwietnia 1942.

Czwarta, najmłodsza z członkiń Jung Idysz – Dina Matus (Matusówna) urodziła się w 1899 roku. Jako malarzka debiutowała w roku 1918 na wystawach Wiosennej i Zimowej Stowarzyszenia Artystów i Zwolenników Sztuk Pięknych w Łodzi. Studiowała w Berlinie (po 1919). Początkowo malowała portrety (*Portret M. Brodersona*), pejzaże, kwiaty i martwe natury. W późniejszych latach zajmowała się głównie scenografią oraz wspólnie z Braunerówną wykonywała batiki. Projektowała także scenografie dla eksperymentalnych teatrów żydowskich Azazel i Ararat oraz malowała dekoracje dla działającego w getcie Teatru Awangarda Mosze Puławera¹³. Zajmowała się również grafiką (linoryt i drzeworyt), a jej prace cechowały płynność linii i łagodna deformacja. Dina Matus jest autorką ilustracji do drugiej z książek wydanych w 1921 roku – tomiku poezji

13 Frenkiel (2000: 96).

Il. 10. Dina Matus, ilustracja do *Zwischen dem Abend und Morgenrot* Raheli Lipstein, 1921, linoryt, akwarela, fotografia z archiwum Kedem Auction House Ltd., Jerozolima

Racheli Lipstein *Zwischen dem Abend und Morgenrot*. Matus stworzyła tu okładkę i siedem całostronicowych linorytów, które zostały podmalowane akwarelą, linorytniczo opracowane zostały również plansze z tekstem (il. 10). Kompozycje cięte są dość szerokimi liniami, kształty ulegają deformacji i uproszczeniu (il. 11).

Dina Matus przyjaźniła się z Rachelą Lipstein-Minc (1899–1978) i utrzymywała z nią kontakt podczas pobytu w Berlinie. W archiwum Nikosa Kazantzakisa, który był przyjacielem Racheli Lipstein, zachowały się fotografie z początku lat 20. XX wieku, przedstawiające m.in. Lipstein i Matus¹⁴.

Okoliczności oraz data śmierci artystki nie są znane, zginęła prawdopodobnie w getcie łódzkim.

Poza wspomnianymi wyżej twórczyniami na uwagę zasługuje Estera Karp (Esther Carp), która urodziła się 17 grudnia 1897 roku w Skierniewicach. Była córką żydowskiego fotografa Lipmana Karpa i Bruchy z Fersztenbergów. Po ukończeniu szkoły w Skierniewicach wyjechała na studia artystyczne do Wiednia. Po studiach zamieszkała na krótko w Łodzi. Na pewno przez niedługi czas przebywała w mieście już w 1917 roku¹⁵. Powróciła tu też w latach 30. XX wieku. W 1925 roku na stałe wyjechała do Paryża. Brała udział

Il. 11. Dina Matus, ilustracja do *Zwischen dem Abend und Morgenrot* Raheli Lipstein, 1921, linoryt, zbiory Biblioteki Jagiellońskiej

14 Zob. <http://www.kazantzakispublications.org/en/archive02.php>, dostęp 1.11.2017.

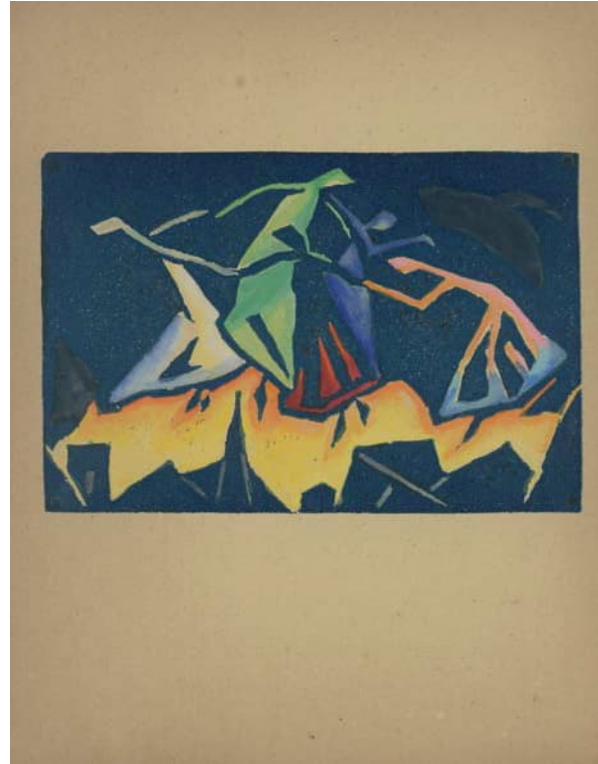
15 APŁ, AMŁ, Wydział Ewidencji Ludności, Spis Ludności Łodzi, sygn. 24722, k. 198.

w Salonie Niezależnych, Salonie Jesiennym i Salonie Tuileryjskim¹⁶. Pierwszą indywidualną wystawę artystki zorganizował w swojej galerii w 1931 roku Leopold Zborowski¹⁷. W jej twórczości uwidaczniały się wpływy kubizmu. W pierwszych latach pobytu w stolicy Francji inspirowała się też twórczością Cézanne'a i Sisleya, tworzyła ekspresyjne, często o skonstrastowanych barwach i zgeometryzowane kompozycje figuralne, martwe natury i pejzaże. W późniejszym okresie interesowała się problematyką ruchu, światła i koloru. Zmarła 11 czerwca 1970 roku w Paryżu.

Nie zachowały się żadne informacje o związkach artystki z Jung Idysz, ale pewne wydają się kontakty z gronem artystek należących do tej grupy. W 1921 roku Estera Karp zilustrowała bowiem tomik poezji Chaima Króla *Himlen in Opgrunt*, wydany w Łodzi w wydawnictwie Achrid. Książka to 10 podwójnych arkuszy: 9 całostronicowych ilustracji i 10 stron tekstu oraz 7 inicjałów. Była to trzecia pozycja z serii wydanej w tym roku przez to wydawnictwo. Łączy je szata graficzna. Mają charakter książki artystycznej. Partie tekstu podobnie jak ilustracje opracowano linorytniczo. Wszystkie książki wykonano na podobnym papierze. Linoryty odbito granatową farbą, a następnie „pokolorowano” akwarelą (il. 12).

16 Bartnicka-Górska, Szczepińska-Tramer (2005: 296).

17 Malinowski, Brus-Malinowska (2007: 173).

Il. 12. Estera Karp, ilustracja do *Himlen in Opgrunt* Chaima Króla, 1921, linoryt, akwarela, fotografia z archiwum Kedem Auction House Ltd., Jerozolima

Il. 13. Estera Karp, ilustracja do *Himlen in Opgrunt* Chaima Króla, 1921, linoryt, zbiory Biblioteki Jagiellońskiej

Uproszczone, zgeometryzowane, dynamiczne formy zbliżają się do abstrakcji¹⁸ (il. 13).

Okres działalności Jung Idysz był krótki, ale intensywny. Drogi członków grupy spotkały się w Łodzi na przełomie 1918 i 1919 roku, lecz w niedługim czasie większość z nich wyjechała na dłuższy bądź krótszy okres z miasta, do Berlina, Drezna, Paryża. Niektórzy na stałe opuścili kraj. Poza Zofią Gutentag z Łodzi wyjechały także pozostałe artystki, a ich drogi artystyczne rozeszły się. Uczestnictwo w działalności Jung Idysz było dopiero początkiem ich artystycznych poszukiwań.

Niewielka liczba zachowanych prac nie pozwala na dokładną ocenę dorobku członkiń Jung Idysz. Prace graficzne powstałe w okresie działalności grupy wykazują znaczne podobieństwo do twórczości ich kolegów – Adlera, Szwarca, Braunera i Barcińskiego. Na tym tle na szczególną uwagę zasługują trzy tomiki poezji wydane przez wydawnictwo Achrid. Wyróżnia je przede wszystkim wprowadzenie do grafik intensywnej kolorystyki, ale zwraca uwagę również dynamika form, deformacja i uproszczenie kształtów, które część kompozycji zbliża do abstrakcji. Nie udało się odnaleźć innych publikacji wydanych przez Achrid, nie wiadomo również, kto był inicjatorem i pomysłodawcą powstania tych książek. Wydaje się, iż inicjatywa mogła wyjść od młodych artystek. Wydawnictwo miało bowiem swoją siedzibę przy ul. Cegielnianej, pod adresem, pod którym mieszkała również Rachel Lipstein.

Pozostaje także żałować, że nie są znane żadne batiki, które tworzyły Ida Brauner, Zofia Gutentag, Pola Lindenfeld i Dina Matus. Choć nie była to wyłącznie kobieca technika – na wystawach swoje batiki prezentował m.in. Henryk Kon. Być może właśnie w tej technice można by odnaleźć źródło inspiracji dla tworzonych grafik.

Bibliografia

- Archiwum Państwowe w Łodzi (APŁ), Akta miasta Łodzi (AMŁ), Wydział Ewidencji Ludności, Spis Ludności Łodzi, sygn. 24836, 24641, 24497, 24722.
- Bartelik 2010 = Bartelik Marek, *Modele wolności: kobiety w składzie łódzkiej grupy Jung Idysz w latach 1919–1921*, [w:] *Polak, Żyd, artysta. Tożsamość a awangarda*, red. Jarosław Suchan, Muzeum Sztuki, Łódź 2010, s. 40–65.
- Bartnicka-Górska, Szczepińska-Tramer 2005 = Bartnicka-Górska Hanna, Szczepińska-Tramer Joanna, *W poszukiwaniu światła, kształtu i barw. Artyści polscy wystawiający na salo-nach paryskich w latach 1884–1960*, Warszawa 2005.
- Davidson Pankowsky 1999 = Davidson Pankowsky Hanna, *East of the Storm: Outrunning the Holocaust in Russia*, Lubbock 1999.
- Frenkiel 2000 = Frenkiel Jechiel, *Teatr i inna działalność artystyczna w getcie łódzkim w latach 1940–1944*, [w:] *Łódzkie sceny żydowskie. Studia i materiały*, red. Małgorzata Leyko, Łódź 2000, s. 91–121.
- Katalog 1921 = *Katalog Wystawy Prac Artystów Żydowskich*, Warszawa Gmina, Lato 1921.
- Katalog 1930 = *Katalog. Wystawa zbiorowa prac: Mieczysława Siemińskiego, Eustachego Pietkiewicza, Marjana Strońskiego, Grupy artystów plastyków „Zwornik” oraz bieżąca: P. Lindenfeldówny, Zenobiusza Poduszko, Marka Szapiro i Gustawa Szulca*, Miejska Galeria Sztuki w Łodzi, Łódź 1930.
- Malinowski 1987 = Malinowski Jerzy, *Grupa „Jung Idysz” i żydowskie środowisko „Nowej Sztuki” w Polsce 1918–1923*, Warszawa 1987.
- Malinowski 2000 = Malinowski Jerzy, *Malarstwo i rzeźba Żydów Polskich w XIX i XX wieku*, Warszawa 2000, s. 145–226.
- Malinowski, Brus-Malinowska 2007 = Malinowski Jerzy, Brus-Malinowska Barbara, *W kręgu École de Paris. Malarze żydowscy z Polski*, Warszawa 2007.
- Zagórowski 1924 = Zagórowski Zygmunt, *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminarjów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, Łwów–Warszawa 1924.

Around the “Dancing Fire”. Women-Artists in the Yung Yidish Group (summary)

The Jewish group Yung Yidish [Jung Idysz], operating in 1919–1921 in Łódź, included as many as four women: Ida Brauner

18 Jest to widoczne zwłaszcza w egzemplarzu ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej, w którym kompozycje nie zostały uzupełnione akwarelą. Zapewne zrezygnowano z tego, gdyż był to egzemplarz obowiązkowy przeznaczony dla biblioteki.

(1892–1949), Zofia Gutentag (1893–1989), Pola Lindenfeld (1894–1942) and Dina Matus (1899–after 1940), who started their artistic activity at the time. Such a large participation of women was unique compared to other artistic avant-garde circles of that time in Poland.

The small number of works preserved does not allow for a thorough assessment of the achievements of Yung Yidish women-members. Graphic works created during the period of group's activity show significant similarities to the work of their colleagues – Jankiel Adler, Marek Szwarc, Icchok Brauner and Henryk (Henocho) Barciński. Against this background, the “Dancing Fire” [“Tańczący Ogień”] almanac and especially the three volumes of poetry published by the Achrid publishing house in Łódź de-

serve special attention. These books are illustrated with linocuts by Ida Brauner, Dina Matus and Estera Karp [Carp] (1897–1970). Their works are distinguished primarily by the introduction of intense colors, but also the dynamics of forms, the deformation and simplification of shapes. This causes that part of the compositions approaches abstraction.

Other volumes published by Achrid could not be found, nor is it known who was the initiator and originator of the creation of these books. It seems that the initiative could come from young artists. The Łódź-born poet Rachel Lipstein-Minc (1899–1978) and painter Estera Karp also took part in this undertaking.

Further research is necessary to get to know better the activities of this women circle and their artistic output.